

NĚKTERÉ ASPEKTY PŮSOBNÍ HISTORICKÉ TRADICE V ČESKÉ SPOLEČNOSTI V 19. STOLETÍ

Jiří Malíř

Dovolte, abych zde v krátkosti navázal na některé vývody referátů, které jsme měli možnost sledovat. Nechci se vyslovovat k problematice tradic obecně a definovat, co to tradice je, ani nechci sledovat vymezenou problematiku působení konkrétní historické tradice. Chtěl bych jen upozornit na dva závažné aspekty, které by při historickém, ale i obecném zkoumání tradice neměly zůstat stranou.

1 Jde o problematiku přežívání, úpadku konkrétních historických tradic, resp. o deformaci, posun jejich funkce, k němuž při působení tradice ve vývoji společnosti zákonitě dochází. Nelze totiž mluvit a priori o kladných nebo záporných tradicích, neboť každá tradice je vždy určována na jedné straně nositeli a šířiteli dané tradice, na druhé straně pak celkovou dobovou situací, příjemci tradic. A právě dialektický vztah těchto činitelů dává konkrétní tradici historicky podmíněnou, více nebo méně přizpůsobenou podobu. Každá tradice proto může mít v rámci určitého období a z hlediska svých funkcí proměnlivou úlohu a rozsah a dosah působení.

Dr. Dvorský zde upozornil na zdroje tradic za národního obrození, kdy nová nastupující třída buržoazie a s ní formující se moderní národní společnost jednak odmítá, jednak využívá tradic starších období, takže v době národního obrození ožívají tradice, jako byla tradice husitská, tradice českých světců, josefinská tradice ap. Tyto tradice byly ovšem přizpůsobovány potřebám i možnostem doby. Jejich význam v dobovém společenském kontextu by ale nebyl zcela zřetelný a úplný, kdybychom neviděli také konce, deformace a úpadek dříve nosných a působivých tradic.

Jako příklad postupné deformace původní úlohy historické tradice v české společnosti ve 2. polovině 19. století bych uvedl dva zdánlivě nesouměřitelné, ale přesto příznačné projevy hlásící se k jedné z nejrozšířenějších tradic v české

společnosti, a to k tzv. cyrilometodějství, resp. velkomoravské tradici. V létě 1869 píše tehdy patnáctiletý L. Janáček svému strýci Janovi: „Ach milý Ujče, vý nevíte, jak ja ty Čechý milují, vý nevěříte jak já ty Němce nenavídím /.../. Milý Ujče, bude Vám již známo, že na Velehradě jest letos velká slávnost /.../. O vy nevíte, jak já se těším, že já tu posvátnu puđu, kde jedenkrátě velký Svatopluk a slovanští Apoštolové Cirill a Method jejích stanovíště měli, viděti budu, šlapat po ní nejsem hoden...“ /1/ Dále Janáček strýce v dopise žádá o zakoupení „slovanského šatu“, nejlépe prý „z ruského plátna“, a přikládá vlastní verše nazvané přízračně Vrahům, které jsou stejně jako dopis dokladem Janáčkovy silného nacionálního prožívání slovanství a cyrilometodějství.

Dne 16.12.1900 se v Brně konal sjezd moravské lidové strany. Tato představitelka českého liberalismu na Moravě /2/ se ně něm přihlásila k cyrilometodějské ideji, konkrétně k požadavku zavedení slovanické liturgie do katolických obřadů: „My hlásíme se o dědictví cyrilometodějské, my chceme postaviti naši církev na její původní základ slovanický, lidový - oni pak, kteří myšlenku cyrilometodějskou mají pouze v ústech, ve skutcích však jsou nositeli a představiteli církve latinské, mluvíce k Bohu i věřícímu lidu jazykem cizí, mrtvé latiny, osobující sobě moc, panství a výsady, které jim poskytuje feudální zřízení církve západolatinské - ti nejsou dědici sv. Metoděje, oni jsou Wichingové. My musíme chtítí původní církev slovanickou, poněvadž ona jest církví pro lid, kdežto ta druhá církev latinská a západofeudální jest církví pro panstvo.“ /3/

Co říci k těmto projevům, resp. čeho jsou nám dokladem? Lze samozřejmě souhlasit s výsledky dosavadního bádání, které zejména v pracích J. Kolečky a V. Šťastného osvětlilo kořeny, vývoj i historickou podmíněnost slovanství a v jeho rámci i cyrilometodějské tradice v 19. století. /4/ Toto bádání ukázalo, že cyrilometodějská tradice měla v českém prostředí v podstatě dvě funkce: a/ Představovala silný národně uvědomovací a v některých fázích vývoje národního hnutí přímo národně demonstrativní faktor. Je možno např. uvést o-

ziční hnutí na přelomu 60. a 70. let 19. století, kdy 1000. výročí smrti Cyrila patřilo do stejné řady protestních akcí českého národa jako převoz českých klenotů, pouť do Moskvy, položení základního kamene k Národnímu divadlu nebo táborové hnutí. b/ Cyrilometodějství bylo využíváno také jako agitační zbraň katolicismu. Zejména na Moravě bylo cyrilometodějství klerikálními kruhy stále více směřováno proti „husitskému“ a „liberálnímu“ vlivu Čech, a hrálo tak určitou roli v rámci tzv. moravského separatismu. Obecně lze též konstatovat, že v klerikálním prostředí toto pojetí cyrilometodějství přežívalo dlouho do 20. století. I když mezi oběma liniemi cyrilometodějství nebyl zprvu ostrý předěl a naopak docházelo k jejich vzájemnému prostupování, později se obě pojetí stále více rozcházel, především proto, že s rozvojem národního sebevědomí se národně uvědomovací funkce cyrilometodějství už na konci 19. století stávala neživotnou.

Podle tohoto rozlišení úlohy cyrilometodějské tradice je Janáčkův dopis jedním z mnoha dokladů živosti a působnosti cyrilometodějství v jeho uvědomovací a burcující funkci. /5/ V případě přihlášení se moravské lidové strany k cyrilometodějské tradici o 30 let později - projevy v tomto směru nacházíme na Moravě na přelomu 19. a 20. století i v agrárním i pokrokařském politickém prostředí /6/ - však už nešlo ani o národně uvědomovací ani o klerikální linii cyrilometodějství. Využívání náboženských prvků cyrilometodějství v neklerikálních kruzích a s jasně protiklerikálními cíli svědčí sice o přetrvávání cyrilometodějské tradice v české společnosti na Moravě ještě na počátku 20. století, zároveň však ukazuje na zúžené, značně deformované a pokleslé pojetí této tradice a na její účelové využití pro stranickou politickou agitaci. Požadavek zavedení slovanské liturgie zdůvodňovaný cyrilometodějstvím nebyl totiž ničím jiným než využitím přežívajících obrozenských ideologických schémat i pro jevy novějšího data a ke zcela konkrétním politickým cílům. Lidová strana usilovala celou cyrilometodějskou kampaní o oslabení vlivu katolicko-národní strany při nadcházejících volbách do říšské rady. Obdobně formulující se agrární politic-

ké hnutí na Moravě cyrilometodějskou argumentací a agitací reagovalo starými prostředky na novou situaci - konkrétně na horšící se hospodářskou situaci středního rolnictva, která měla být zlehčena ostřejší hospodářskou politikou vůči Uhrám zdůvodňovanou mimo jiné právě cyrilometodějskou idejí.

Libovolné nakládání s cyrilometodějskou tradicí nebylo tedy ničím jiným než výrazem jejího celkového zplanění a úpadku. Myslím, že objasnění konců a deformací tradic je důležité jak z hlediska ozřejmění vývoje tradic samých, tak hlavně pro osvětlení společenské a ideové situace, v níž tyto tradice zplaněly.

2 Tím se dostáváme k druhému aspektu, na nějž bych chtěl stručně upozornit. Jde o otázku různé recepce, různého využívání tradic v různých teritoriálních oblastech českých zemí, zejména na jedné straně v Čechách a na druhé straně na Moravě. Jsem dalek toho, abych za každou cenu hledal rozdíly mezi vývojem v Čechách a na Moravě, na druhé straně do- savadní bádání potvrzuje, že obecný národně uvědomovací a národně osvobozovací proces české společnosti se na Moravě projevoval některými specifiky, včetně rozdílů v působnosti různých tradic. Jako příkladu můžeme opět užít již uvedené cyrilometodějské tradice.

Je v podstatě známo, že na Moravě měla cyrilometodějská tradice mnohem širší i dlouhodobější uplatnění než v Čechách. Bylo tomu tak už proto, že zde kromě jiných funkcí - národně uvědomovací a klerikálně agitační - suplovala nedostatek vhodné moravské historické tradice. /Tradice Velké Moravy, jejího střediska Velehradu, vlastních slovanských světců a slovanské církve měla nahradit to, co v Čechách představovala tradice přemyslovských Čech, kult Prahy, svatováclavská tradice ap./ Cyrilometodějství však na Moravě působí silně i tehdy, když dochází k jednoznačnému potření separatistických akcentů cyrilometodějství, kterých jsme byli někdy svědky v klerikálním pojetí cyrilometodějství.

Naopak cyrilometodějství bylo někdy vykládáno jako tradice české země spojující. V extrémní podobě se např. v názorech I. Wurma ještě v prvním desetiletí 20. století setkáváme s myšlenkou, že cyrilometodějství jako jakési moravské stát-

ní právo je vhodnou základnou k upevnění svazku Čech, Moravy, Slezska i Slovenska i k obrození českého historického státního práva, jehož nedostatkem dle Wurma bylo to, že bylo odvozeno ze vztahu závislosti na německé říši. /7/ Navíc, jak už bylo řečeno, přežívala cyrilometodějská tradice na Moravě ještě ve 20. století, a to nejen v klerikálním prostředí, jak se doposud mělo za to, ale i v prostředí neklerikálním. Využití cyrilometodějské tradice ve stranickém boji na Moravě plnilo přitom zcela odlišnou úlohu, než jakou mělo cyrilometodějství při zdánlivě obdobné agitaci mladočechů v 70. a 80. letech, kdy mladočeši vedli kampaň za přestup k pravoslaví.

Závěrem bych chtěl zdůraznit, že mi nešlo ani o vyčerpávající výklad nadhozených otázek, ani o rozbor cyrilometodějské tradice samotné. Chtěl jsem jen na příkladě jedné tradice, typické pro 19. století, 1. upozornit na to, že úpadek konkrétních historických tradic, rozšířených za národního obrození, a deformace jejich funkcí má svou zákonitost, souvisí s využíváním navykých obrozenských ideologických prvků a schémat na řádově jiné nebo nové jevy; 2. zaměřit pozornost na existenci shod a rozdílů při recepci jednotlivých historických tradic v českém a moravském prostředí.

POZNÁMKY

- /1/ V. Helfert, Leoš Janáček. *Obraz životního a uměleckého boje I. V poutech tradice.* Brno 1939, s. 67.
- /2/ Název lidová strana nesmí klamat. Nešlo o pozdější Československou stranu lidovou, kterou známe z období první republiky jako stranu klerikální, ale naopak o moravskou obdobu liberální mladočeské strany na čele s dr. A. Stránským a jeho *Lidovými novinami*.
- /3/ Idea cyrilometodějská. Dle referátu předneseného na sjezdu důvěrníků strany lidové v Brně upravil dr. H. Richter. *Lidové noviny VIII*, 22.12.1900, č. 292, s. 1.
- /4/ J. Kolejka, *Cyrilometodějská tradice v druhé polovině 19. století.* In: *Velká Morava. Tisíciletá tradice státu a kultury.* Praha 1963, s. 97-112; J. Kolejka - V. Šťastný, *Die cyrilometodějsche und grossmährische Tradition im tschechischen politischen Geschehen im 19. und 20. Jahrhundert.* In: *Magna Moravia. Sborník k 1100. výročí příchodu byzantské mise na Moravu.* Praha 1965, s. 587-610; V. Šťastný, *Slovanství v období českého buržoazního loajalismu a nástupu dělnické třídy.* In: *Slovanství v národním životě Čechů a Slováků.* Praha 1968, s. 265-283.

- /5/ Vliv cyrilometodějství - jak dokládá V. Helfert na příkladě L. Janáčka - měl svůj dopad také na otázky obecně národní a kulturní, hrál velkou úlohu také v pozdějších sporech o to, zda a do jaké míry je kulturní orientace východnická s to plnit dosavadní západnickou orientaci našeho vývoje. Srov. V. Helfert, op. cit., s. 63.
- /6/ Srov. J. Malíř, O poměru české buržoazní politiky na Moravě k česko-slovenské vzájemnosti na přelomu 19. a 20. století. SPFFBU C 27, 1980, s. 153-162.
- /7/ Srov. Dopisy P. Wurma. Moravské listy I, 11.9.1913 - 7.10.1913, č. 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 88; též: Opluštíl, Wurm a české státní právo. Časopis Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci XXVIII, 1911, s. 206-207.